

Jacques Derrida és a jogfilozófia*

dr. Kevevári István¹

„Csak ami nincs, annak van bokra,
csak ami lesz, az a virág,
ami van, széthull darabokra.”
(József Attila: Esmélet)

1. Linearizálni Derridát

A következő tanulmányban az a célunk, hogy egyfajta áttekintést adjunk arról, milyen tanulságokkal bír Jacques Derrida filozófiai-irodalmi elmélete a jogfilozófia számára, illetőleg miként hatott ez utóbbira. Kiindulópontunk az, hogy a Derrida által létrehozott „elmélet” alapvetően a filozófiai diskurzus során felmerülő problémákra ad választ, és jogfilozófiai szempontból Derrida sosem alkotott egy kifejtett és kerek „dekonstruktivista jogelméletet”. Ez számunkra több problémát is jelent, amelyre igyekszünk megoldást találni.

Minden jogelmélet valami végső elvre vagy végső igazságra vezethető vissza. A jogi gondolkodásra jellemző (legfőképpen a modern jogi gondolkodásra, de ebből a szempontból a klasszikusok jogfilozófiája sem kivétel), hogy a jogszabályok és jogi elvek végső érvényességi forrását valami fogalomra, alapelve vagy tételre próbálják visszavezetni.² A derridai dekonstrukció egészen másképpen szerveződik, amely megnehezíti a téma tárgyalását, mivel nagyon sok irányból megközelíthető.

Kezdhethetnénk Derrida Force of Law című munkájával³, hiszen ez a mű a legrelevánsabb jogfilozófiai szempontból, ugyanakkor önmagában nehezen értelmezhető. Mi lehet a dekonstrukció alapfogalma vagy alapelve? A metafizikai oppozíciók megbontása? A *différance* [el-különbözés]? A szupplementum? Az írás? Derrida elméletének legfontosabb sajátossága, hogy nincs nagybetűs „alpműve”. A fenti fogalmak nagyon fontosak Derrida megértéséhez, de sosem állnak össze rendszerré, ezek a fogalmak lehető legváltozatosabb formában jelennek meg és vonódnak be a derridai olvasat játékterébe. Nincs linearitás e fogalmak között, nem mondhatjuk, hogy egyik fogalom a másiktól képeződik, vagy hogy „kezdetben volt az írás”.

A dekonstruktivista aktivitás minden egyes olvasatnál újratekődik, még ha ez mutat is egyfajta szabályszerűséget.⁴ Ezen újraindulások miatt a tárgyalásnál nem állapíthatunk meg egy biztos kezdőpontot, ahonnan tárgyalni kezdhethetnénk azt, hogy mi az a „dekonstruktivista jogelmélet” – ha létezik ilyen. A dekonstrukció ilyenén

* Ezúton szeretnék köszönetet mondani Orbán Jolánnak, aki a publikálás előtt véleményezte a tanulmányom, és tanácsaival útmutatást adott a kutatásom folytatásával kapcsolatban.

¹PPKE JÁK, Jogbölcseleti tanszék, PhD hallgató

² Az, hogy ezen a végső alapelvek, és a belőlük következő részletszabályok és elvek igazsági foka mennyire erős (ti. szükségszerű vagy valószínű) egy másik kérdés. A modern és a klasszikus jogi gondolkodás közötti fő különbség az, hogy a modernség gondolkodói a jog terén mindenhol szükségszerű igazságokat véltek felfedezni. Ezzel szemben a klasszikus kor jogászai számára a jogon belül (a szűkre szabott szükségszerű elveken túl) az igazság foka legfeljebb valószínű volt. Lásd: Frivaldszky János: A jogfilozófia alapvető kérdései és elemei. Szent István Társulat, Budapest, 2011. 12. ill. 15-16.. o.; valamint Kevevári István: Vita és megismerés – retorika és dialektika a klasszikus és posztmodern korban. 346-347. o. In De iuris prudentia et iure publico 2011/4., 2-47. o. www.dieip.hu/2011_4_12.pdf. Letöltve: 2013 január 28.

³ Jacques Derrida: The Force Of Law: The Mystical Foundation Of Authority. In Cardozo Law Review 1990-1991/5-6.; 918-1039. o.

⁴ Florian Rötzer: „... az igazság iránti érdeklődés” – interjú Jacques Derridával. fordította: Boros János – Csordás Gábor – Orbán Jolán. In Jelenkor 1994/7; 655. .o.

tárgyalása valamiféle metafizikai vagy teleológiai szemléletet implikálna, amellyel szemben Derrida minden bizonnyal tiltakozna, hiszen elmélete szerint minden zárt, statikus rendszerbe vetett hit öncsalás.⁵

Tehát „linearizáljuk Derridát”, ezen kifejezés minden melléközöngéjével.⁶ Bár Derrida felettébb ritkán él a „dekonstrukció azt jelenti, hogy...” kifejezéssel, mégis a szövegekből – amelyek referenciapontja Jacques Derrida mint szerző – egyfajta gondolkodásmód és filozófiai „rendszer” olvasható ki, amelynek nagy hatása lett az amerikai jogelméletre, és meglehetnek a tanulságai a jogfilozófusok számára is.

II. „Vezérszavak”

Derrida maga így nyilatkozik a dekonstrukció fogalmának központi jellegéről: „[A] dekonstrukció számomra nem vezérszó (maitremot). Húsz éven keresztül abban a hitben használtam, hogy ez a szó elkülönül a többi szótól és nem válik hozzájuk képest főfogalommá. Szövegeim recepciója váltotta ezt ki, anélkül, hogy akartam volna. Több olyan szó és fogalom van a szövegeimben, amelyeknek szerintem ilyen jelentőségük van. Ha a dekonstrukció mások szemében filozófiává vagy módszerré válik, az nem az én hibám, hanem az olvasóké.”⁷

Gayatri Spivak úgy fogalmaz: „[s]osem ragaszkodik egy koncepcionális mesterszóhoz nagyon sokáig. Az ’ős-írás’, ’nyom’, ’szupplementum’, nagyon fontos szavak a Grammatológiában, de nem maradnak következetesen fontos konceptuális mesterszavak a későbbi szövegekben. Derrida szókészlete folyamatosan változásban van.”⁸

A következőkben a derridai filozófia legfontosabb alapfogalmait tárgyaljuk. Szeretnénk leszögezni, hogy a derridai szóelemények sosem alkottak rendszert, és ahogy a fenti idézetekből is kiviláglik, egyik sem központi fogalom, amely meghatározná a többit. Ebből következik, hogy Derrida filozófiája néha (az egyébként felvállalt) inkonzisztencia jegyeit mutatja. Ám a különálló elemek egészéből véleményem szerint kirajzolódik valami, melynek nemcsak lehet jogelméleti relevanciája, de kihatásaiban meg is jelent a jogelmélet területén.

II.1. Logocentrizmus és középpontok

amelyet „nyelvi fordulatként” szoktak nevezni. Ezen fordulat alapvető felismerése az volt, hogy gondolkodásunk nyelvi alapú, így a világról alkotott minden kijelentésünket meghatározza a nyelv szerkezete és a nyelvi fogalmak. Ezen nyelvi fordulat egyik legnagyobb hatású szellemi irányzata a strukturalizmus volt, amelyet Bókay Antal a modernség legkiérleltebb elméleteként aposztrofál.⁹

A strukturalizmus alapvetően Saussure „Bevezetés az általános nyelvészetbe”¹⁰ című munkájából indult ki. Elmélete szerint a nyelv nem előre lehatárolt kész elemek halmaza, hanem „egyebemosódó tömeg”, amelyet a gyakorlatban kell különválasztanunk.¹¹ A nyelvi jel formája (hangalakja) önkényes, de semmilyen motiváció nincs a mögött, hogy miért az adott hangok vagy hangsorok jelölik az adott

⁵ Bókay Antal: Bevezetés az irodalomtudományba. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 238. o.

⁶ „Mivel a valóság nem lineáris, ezért a valóság lineáris leírása nem lehet teljes.” lásd. Orbán Jolán: Derrida Írás fordulata. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1994. 255. o.

⁷ Rötzer i.m. 662. o.

⁸ Gayatri Chakravorty Spivak: Translator’s Preface. In Jacques Derrida: Of Grammatology. Motilal Banarsidass Publishers, Delhi. 1994. lxxi. o.

⁹ Bókay (2006) i.m. 130. o.

¹⁰ Ferdinand de Saussure: Cours de Linguistique générale. Payot, Paris, 1978. magyarul: Ferdinand de Saussure: Bevezetés az általános nyelvészetbe. fordítás: B. Lőrinczy Éva. Corvina Kiadó, Budapest, 1997.

¹¹ Saussure i.m. 126. o.

fogalmat.¹² Azonban a nyelv nem véletlenszerűen egymásután dobált elemek halmaza, „hanem többretegű, rejtett összefüggésrendszer”¹³, amelyet a nyelvi érték fogalma szabályoz.¹⁴ A nyelv strukturáltságának célja, hogy a nyelvet biztonságosan lehessen használni. A nyelvben belső, közös formák jelennek, amelyek biztosítják a használt jelek és a valóság közötti megbízható kapcsolatot.¹⁵ Tehát, ha kimondjuk azt a hangsorkombinációt, hogy „szék”, „bíró” vagy „szerelem”, akkor ehhez a jelölőhöz [*signifiant*] ne más jelöltet [*signifié*] kapcsoljunk.

A nyelv a különbségek mentén szerveződik struktúrákba¹⁶, ezek a struktúrák pedig részei egy másik struktúrának, melyből létrejön egy alapvetően statikus szisztéma, amelyben a nyelvet *jelek* rendszereként lehet leírni. A jel az, amely egyesíti magában a jelölőt és a jelöltet, egyrészt „[mint] hangkép fogalmakat hasít ki a fogalmak birodalmából, és a fogalmak hangképet formálnak a hangok világából.”¹⁷ Így létrejön egy olyan rendszer, amely ezt a két világot esetlegesen kapcsolja össze, és ezeknek a nyelvhasználatoknak a legfontosabb kritériuma a funkcionális használhatóság.

Claude Lévi-Strauss antropológiai munkái nyomán a strukturalizmus a nyelvészetből szépen lassan más tudományterületekre is áttért. Igen nagy hatása volt, hiszen az elmélet egy jól átlátható elemekből felépülő kis rendszerekként, majd az ezekre épülő nagyobb rendszerként írja le a gondolkodásunkat és a teljes fogalmi világunkat.

A strukturalista gondolkodásban a struktúrák láncolata egy középpontban csúcsosodik ki, amely meghatározza az egész rendszert. Ez a középpont szervezi a struktúra koherenciáját és teszi lehetővé a struktúra elemeinek játékát.¹⁸ Ezt a középpontot *transzcendentális jelölőnek* is nevezhetjük, hiszen úgy határozza meg a struktúrát, hogy közben ő maga nem része annak struktúrának.¹⁹ Jacques Derrida nagyszerűen mutat rá, hogy a struktúra-fogalom egyidős a nyugati metafizikai gondolkodással. A nyugati filozófia története nem más, mint ennek a középpontnak a keresése és újra-fogalmazása.²⁰ Az egész fogalmi világunk arra épül, hogy van egy érvényességet biztosító első jelölő (a Logosz), amely a maga totális jelenlétével biztosítja a jelölők és jelöltek közötti kapcsolat megbízhatóságát.²¹ A logocentrikus gondolkodásmód egyik legszebb megfogalmazása a Bibliában található: „Kezdetben vala az ige”²². A nagy metafizikai rendszerek struktúraláncainak végén áll egy fogalom, amely biztosítja az egész rendszer igazságának és helyességének kulcsát. A metafizikai gondolkodásmód rengeteg transzcendentális jelölőt állított a Lét középpontjába: „eidosz, arché, telosz, energieia, ouszia, lényeg, lét, szubsztancia, szubjektum, aletheia, transzcendentalitás, tudat, Isten, ember stb.”²³

A jogi gondolkodás sem tudja magát kivonni ebből a logocentrikus gondolkodásmódból. Ha a jogi érvényesség eredetét – mint minden jogi gondolkodás

¹² Saussure i.m. 93-94. o.

¹³ Bókay (2006) i.m. 134. o.

¹⁴ Saussure i.m. 131. o.

¹⁵ Bókay (2006) i.m. 138. o.

¹⁶ Bókay (2006) i.m. 136. o.

¹⁷ Bókay (2006) i.m. 135-136. o.

¹⁸ Jacques Derrida: A struktúra, a jel és a játék az embertudományok diszkurzusában In Bókay Antal–Vilcsék Béla–Szamosi Gertrud–Sári László (szerk.): A posztmodern irodalomtudomány kialakulása – Szöveggyűjtemény. fordította: Gyimesi Tímea. (Budapest: Osiris Kiadó, 2002) 266. o.

¹⁹ Bókay Antal: Irodalomtudomány a modern és posztmodern korban. Osiris Kiadó, Budapest. 1997. 361.

o.

²⁰ Bókay (2006) i.m. 243. o.

²¹ Bókay (2006) i.m. 238-239. o.

²² János 1,1

²³ Derrida (2002) i.m. 266. o.

középpontját – keresnénk, akkor ezt a funkciót látta el a klasszikus korban a „dolgok természete”, Jheringnél az „érdek”, a pozitivistáknál a „szuverén parancsa”, a kelsen Grundnorm, és a felsorolást még folytathatnánk.

A metafizikai rendszerek nagy különbségekre, hierarchikus fogalompárokra épülnek. Ezen fogalmi párok közül az egyik a másikhoz képest fontosabb, elsődlegesebb; a másik alárendelt, a filozófiai diskurzus vagy struktúra margóján helyezkedik el. Ez a hierarchia azonban Derrida szerint önkényes, ideológiailag motivált, és semmilyen objektív igazságosság-koncepció sem képezi az alapját.

A dekonstrukció legfontosabb célja az, hogy a szövegekben meglévő fogalmi párok közötti viszonyt megbontsa és azt újraértelmezze. Jonathan Culler úgy fogalmaz, hogy ezzel a két fogalom közötti hierarchia megfordítása történik²⁴, de álláspontunk szerint ez a dekonstrukciós olvasat leegyszerűsítését jelentené, hiszen a hierarchia pusztá megfordítása csak egy újabb hierarchiát hozna létre²⁵, az eredmény egy újabb középpont megfogalmazása lenne.

A dekonstruktív olvasat két fázisból áll: először kimutatja a szövegben munkálkodó legfontosabb fogalmi párok közötti hierarchikus pozíciót. A nyelvben a jelölők rendszere a strukturalisták szerint különbségek rendszerére épül, ezek a duális oppozíciók feltételezik egymás létét.²⁶ A logocentrikus gondolkodás – Derrida szerint – mindig kiemel egy fogalmat, és ennek ellentét-párját kiegészítésnek (supplementum) tekinti, és igyekszik a diskurzusból kizárni. Így a dekonstruktív olvasatban kétségkívül megjelenik az a nietzschei gesztus²⁷, hogy a kivételből, a deviánsból legyen a főszabály.²⁸

De a dekonstruktív olvasat nem áll meg itt, mert van egy második fázisa²⁹, amelyről sokan hajlamosak megfeledkezni, még Derrida követői közül is, ez pedig egy „harmadik fogalom” bevezetése, amely újraértelmezi ezeknek a fogalmi pároknak viszonyát.

A derridai filozófiában fontosnak vélt fogalmak és szóelemények valójában ilyen harmadik fogalmak: az *ős-írás (arché-écriture)* amely több mint a beszéd és az írás; a *pharmakon*, amely több mint a mérge és a gyógyszer; a *gramma*, amely több mint a jelölő és a jelölt; a *differance*, ami több mint a hasonlóság és a különbség stb.³⁰ Bár kétségkívül a *differance* fogalma az, amely a legnagyobb magyarázó erővel bír a dekonstrukció szempontjából, valójában ezek a jelölők mind ugyanazt a jelenséget fedik

²⁴ Jonathan Culler: A dekonstrukció. fordítás: Módos Magdolna. Osiris Kiadó, Budapest, 1997. 117-118.o.

²⁵ Bókay (2006) i.m. 251. o.

²⁶ Saussure i.m. 138-139 .o.; Culler példája: amikor az őseMBER jellegzetes morgást kezdett használni mindenre ami ehető, akkor egyúttal a világot felosztotta ételre és nem-ételre. lásd Culler i.m. 132. o.

²⁷ „Mindenki, aki az uralkodó szokáserkölc törvényét áthágta, először mindig rossz embernek számított: de ha – amint ez is előfordul – az erkölcsi törvényt később nem tudták ismét felállítani és ebbe belenyugodtak, akkor e predikátum lassanként megváltozott; a történelem majdnem teljes egészében ezekről a rossz emberekről szól, akiket a későbbiekben rehabilitáltak!” Friedrich Nietzsche: Virradat. Gondolatok az erkölcsi előítéletekről. fordítás: Romhányi Török Gábor. Holnap Kiadó, Budapest, 2000. 31-32. o.

²⁸ Lásd még: „Mivel a dekonstrukció arra törekszik, hogy a rendszereket kívülről és belülről is szemlélje, megpróbálja fenntartani azt a lehetőséget, hogy a nők, költők, próféták és örültek excentritása igazságokat eredményezhet azon rendszert illetően, amelynek perifériájára szorultak – olyan igazságokat, melyek ellentmondanak a konszenzusnak, és nem igazolhatók a már kialakított kereket között.” Culler i.m. 219. o.

²⁹ Alberto Andronico: Daydreaming: Derrida's Contribution to the Theory of Law. In Alberto Martinengo (szerk.): Beyond Deconstruction – From Hermeneutics to Reconstruction. fordítás: Wilson Kaiser. (De Gruyter, Berlin/Boston, 2012. 240. o.

³⁰ uo.

le³¹³², amely a dekonstrukciós olvasat azon céljára irányul, hogy ezeket az erőszakos duális oppozíciókat meghaladhassa.

Ezen harmadik fogalmak nem azért vannak, hogy valamilyen formában a korábbi oppozíciókat teljesen eltöröljék. A metafizika nyelvéből nem tudunk kilépni, hiszen „nem rendelkezünk egyetlen nyelvvel sem”³³, amely ne erre épülne, ezért törlés jel alá (sous rature) írjuk őket: „a dekonstruált oppozíció nem semmisül meg, hanem újra beíródik.”³⁴ A filozófiai és más szövegeket szervező fogalmi párok megmaradnak, tovább használjuk őket, de nem tulajdonítunk nekik semmilyen igazságértéket. Ezek a fogalmak a továbbiakban eszközök csupán, amelyek bizonyos célokra megfelelőek, és csak addig használjuk őket, ameddig nem találunk megfelelőbb eszközöket.³⁵

II.2. Beszéd és írás

A logocentrikus gondolkodás egyik legfontosabb jellegzetessége, hogy privilegizálja a beszédet az írással szemben.³⁶ Az úgynevezett fonocentrikus gondolkodás szerint a beszédben valódi jelenlét van, amihez képest az írás csak a beszélt hang grafikus lejegyzése.³⁷ Az írás a nyugati filozófiai gondolkodásban mindig is holt betű volt, a szerző jelenléte nélkül az írott szöveg értelme nehezebben megelhető, sőt ki is forgatható.³⁸

Derrida szerint a beszédnek valami abszolút jelenlétet tulajdonítani a logocentrizmus egyik legnagyobb tévedése. A logocentrikus gondolkodás feltételezi, hogy minden kijelentés mögötti jelölők láncolata végén áll egy érvényességet biztosító beszélő, egy transzcendentális szubjektum, aki középpontként szabályozza a nyelvet és meghatározza a struktúra elemeinek játékát.³⁹

Ezzel szemben Derrida egy radikálisan kitágított írás-fogalommal dolgozik, amely meghaladja a „vulgáris” – az íráson csak grafikai jeleket értő – írás-fogalmat.⁴⁰ Az ő-írás [*arché-écriture*] az ő értelmezésében előrébb való és meghatározóbb a beszédhez képest, ha meg akarjuk érteni a nyelvet, és egyúttal a filozófiát. A gondolkodás korábbi korokat meghatározó epikus-lineáris modelljéhez képest egy örökösen felbomló intertextuális szövegek összességének tekinti a világot. „Az egymásba(n) íródó szövegek e szövegesülő íródása egy dinamikus és folyamatosan változó folyamat, végső jelentés és jelenlét nélküli burjánzás, a szövegszerűsödés erotikája – disszemináció”.⁴¹ Szemben áll a totalitást és lezártágot jelképező „a könyv” eszméjével, a különböző szövegek merev lehatárolásával.⁴²

³¹ Spivak i.m. lxx. o.

³² Derrida a Platon patikája című művében így fogalmaz a pharmakonról: „A pharmakon 'lényege' az, hogy sem állandó lényege, sem 'tulajdon' jellegzetessége nem lévén, a szónak semmilyen (metafizikai, fizikai, kémiai, alkímiai) értelmében nem szubsztancia. [...] Ez az orvosság nem egyszerű. De még kevésbé összetett, érzékelhető vagy empirikus szüntheton, mely több egyszerű lényegből részesülne. Inkább az az *előzetes környezet, amelyben* az általában vett elkülönülés és az eidosz és mása közötti *szembeállítás létrejön.*” [Az utolsó mondatban a kiemelések tőlem – KI.] Jacques Derrida: Platon patikája. In Disszemináció. fordítás: Boros János–Csordás Gábor–Orbán Jolán. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1998. 125. o.

³³ Derrida (2002) i.m. 267. o.

³⁴ Culler i.m. 189. o.

³⁵ Derrida (2002) i.m. 269. o.

³⁶ Orbán i.m. 133. o.

³⁷ Jacques Derrida: *Of Grammatology*. fordítás: Gayatri Chakravorty Spivak. (Motilal Banarsidass Publishers, Delhi, 1994. 11. o.

³⁸ Ennek részletesebb elemzését lásd: Derrida (1998) i.m. 68. o.

³⁹ Bókay (2006) i.m. 239. o.

⁴⁰ Orbán i.m. 132. o.

⁴¹ Orbán i.m. 172. o.

⁴² Derrida (1994) i.m. 18. o.

Az amerikai irodalmi dekonstrukció fő képviselője, Paul de Man fogalmazta meg legplasztikusabban a filozófia (így a jogfilozófia) és az irodalom összeforrását a dekonstruktivista gondolkodásban: „Minden filozófia arra kárhóztatott, hogy figuratív nyelvhasználattól való függésének mértékében irodalom legyen, míg minden irodalom, e probléma letéteményeseként egyben filozófia.”⁴³ A klasszikus diskurzusban a filozófiai szövegek igyekeztek eltörölni a maguk szövegszerűségét, mintha nem írták, hanem (el)beszélték volna őket, vagy ahogy Orbán Jolán fogalmaz: „beszéltess[ék] a gondolatot”.⁴⁴ A szöveg jelei valódi jelenlét igényével léptek fel, olyan jelekként, amelyek reprezentálják az igazságot. Ezzel szemben az irodalmi szöveg mindig tisztában volt önmaga írott voltaival⁴⁵, azzal, hogy a jelölők nem kéz a kézben járnak a jelöltjeikkel, hanem a leírt jelek mögött az olvasatok kiapadhatatlan bősége rejlik, melyet még a legalaposabb interpretáció is csupán redukálni tud.⁴⁶

Valójában, az előre meghatározott külső szempontok alapján kiinduló interpretációk a szöveget újrastrukturálják egy középpont szerint.⁴⁷ A dekonstrukció két legfontosabb jelmondata, hogy „nincs szövegen-kívüli” [*il n'y a pas de hors-texte*]⁴⁸ és „nincs semmi a szövegen kívül” [*il n'y a sieu hors du texte*]⁴⁹.⁵⁰ Ezen mondatok a dekonstrukció azon sajátosságát emelik ki, hogy a szöveg olvasata és interpretációja sosem valami külső nézőpontból indul ki. A dekonstrukció valójában nagyon szigorúan „szövegközelben” dolgozik⁵¹, a szöveget szervező textuális erők és fogalmak mozgását fordítja meg: „A dekonstrukció a szöveg különböző rétegeinek felfejtésével az írás által létrehozott textúrák vizsgálatára vállalkozik. Stratégiája nem egy külső vonatkozási rendszer, nem a korábbi generikus, tipizáló megközelítések szempontjainak érvényesítése, hanem magának a szöveg dinamizmusának, a szövegtextúra, a szöveginterferencia működésének nyomon követése.”⁵²

A dekonstrukció nem törődik a szerzői szándékkal mint szöveget szervező középponttal, mivel a szerző nem ura a nyelvnek. Nemcsak az író használja a nyelvet, hanem a nyelv is használja az író.⁵³ A szövegben, amelyet egy fogalom elsőbrendűsége szervez, ott munkálkodik a fogalom margóra szorított dichotomikus ellentétpárjának nyoma [*trace*]. A szavak nem különálló atomok, egy fogalom bevezetése maga után hozhatja a teljes metafizikai gondolkodásmódot, és ezzel az erőszakos hierarchiák lehetőségét.⁵⁴

A jogi interpretáció teljes hagyománya törlik meg a dekonstruktivista szemléletben, hiszen a jogértelmezés mindig valahol a jogalkotói akarat keresését célozza, amely egy olyan külső nézőpont, mely orientálja az olvasatot. Dekonstruktivista szempontból a jogi szöveg ugyanúgy dekonstruálható, mint bármely más szöveg, és a jogi gondolkodás kiválóan alkalmas egy ilyen olvasatra.

II.3 Differance és szupplementum

⁴³ Paul de Man: Esztétikai ideológia. fordítás: Katona Gábor. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 28. o.

⁴⁴ Orbán i.m. 157. o.

⁴⁵ Culler i.m. 262. o.

⁴⁶ Bókay (2006) i.m. 251. o.

⁴⁷ Orbán i.m. 256. o.

⁴⁸ Derrida (1994) i.m. 158. o.

⁴⁹ Derrida (1994) i.m. 163. o.

⁵⁰ Orbán i.m. 163-166. o.

⁵¹ Simon Critchley: The Reader: Derrida Amongst the Philosophers In Peter Goodrich – Florian Hoffmann – Michel Rosenfeld – Cornelia Visman (szerk.): Derrida and Legal Theory. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2008. 23. o.

⁵² Orbán i.m. 161. o.

⁵³ Orbán i.m. 242. o.

⁵⁴ Derrida (2002) i.m. 268. o.

A *differance* vagy el-különböződés fogalmára már többször is utaltam mint olyan szóra (nem véletlenül kerülöm a „fogalom” kifejezés használatát⁵⁵), amely a strukturalista jelfogalom jelölő-jelölt kettőségének egyfajta meghaladási kísérlete. A nyelv olyan általános *jelensége*, amelyet nem lehet kijátszani, de minden egyes olvasásunknál tudatosítanunk kell magunkban.

A strukturalista nyelvészet a nyelvet mindig szinkrón módon vizsgálta, vagyis azt, hogy a jelenben hogyan működik a nyelv (szemben a nyelv diakrón vizsgálatával, amely a nyelvet időbeliségében, változásaiban vizsgálja). A strukturalista jelfogalomban a jelölő és a jelölt kapcsolata egyszerre változhatatlan és változandó. Ezt Saussure azzal magyarázza, hogy a nyelv időben való létezése miatt adottnak vesszük azt, valami olyan – a legmélyén önkényes – intézménynek, amelyet megöröklünk, de az időben a jel és jelölt közötti kapcsolat eltolódhat.⁵⁶ Alapvetően a strukturalizmus inkább statikusan nézi a strukturákat. Jacques Derrida ezt a leegyszerűsítő szemléletet próbálja megbontani a „*differance*” segítségével.

Mint korábban írtuk, a logocentrikus gondolkodás a nyugati filozófia történetében összefügg a fonocentrikus gondolkodással. Ez azt jelenti, hogy a kimondott szó mögött jelenlét van, mert a beszélő személyesen tud jelen lenni és tudja biztosítani azt, hogy az elhangzott szavak (a fonetikus jelölők) és a beszélő gondolati tartalma (a jelöltek) között meg legyen a torzítatlan kapcsolódás, és ezzel létrejőjön a megértés.⁵⁷ Ezzel szemben az írás elszakad az eredeti beszélőtől (aki Platónnál összefüggésben van az autoritást biztosító atyával, ahogy arra Derrida egyébként nagyon alapos és kimunkált esszéjében rámutat⁵⁸), a leírt szavak elszakadnak az autoritástól, és így az igazi jelentésük nem megállapítható. A fonocentrikus gondolkodásban az írott jelölők és a szerző által nekik szánt jelentés (jelöltek) kapcsolata elhalványodik, elszakadhat egymástól. Arisztotelésznél a beszéd által megformált szavak az emberi elmében megjelenő tiszta fogalmak szimbólumai, s az írás pedig a kimondott szavak szimbóluma.⁵⁹ „És mint ahogy nem mindenkinek az írása azonos, úgy a beszéde sem. Viszont a lelki tartalmak, amelyeknek ezek közvetlen jelei, mindenkinél ugyanazok; s azok, amelyekről e tartalmak képeket adnak, szintén ugyanazok.”⁶⁰ Így az írás kettős közvetítettségen keresztül vezet az elméhez; a beszédben a szellemi tartalmak jelenlévőbbek, mint az írásban.

A beszéd ilyen primátusát először Nietzsche kérdőjelezte meg: „Először egy idegi ingert képpé alakít a nyelv alkotója. Első metafora. Majd a képet hanggá formálja. Második metafora. És minden alkalommal átugrunk egy tökéletesen más és új szféra teljes közepébe. [...] Azt hisszük, magukról a dolgokról tudunk meg valamit, amikor fáról, színről, hóról és virágokról beszélünk, s közben a dolgok metaforáit emlegetjük, amelyek egyáltalán nem jelennek meg eredeti lényegiségükben.”⁶¹ Derrida szerint nem más történik itt, mint ami a beszéd-írás dichotómiában, amelyben mostanáig az írás elnyomott, másodlagos volt, így megjelenik egy harmadik fogalom, az ős-írás. A beszédben valójában ugyanazok a textuális jelenségek jelennek meg, mint az írásban

⁵⁵ Jacques Derrida: Az el-különböződés In Bacsó Béla (szerk): Szöveg és interpretáció. fordítás: Gyimesi Tímea. Cserépfalvi Kiadó, Budapest, 1991. 43. o.

⁵⁶ Saussure (1997) i.m. 96-102. o.

⁵⁷ Bókay (2006) i.m. 239. o.

⁵⁸ Derrida (1998) i.m. 75-76. o.

⁵⁹ Aristotle: On Interpretation. Section 1 Part 1. (<http://classics.mit.edu/Aristotle/interpretation.1.1.html>). Letöltve: 2013 január 28. magyarul: Arisztotelész: Hermeneutika In Arisztotelész: Poétika, Kategóriák, Hermeneutika. fordítás: Rónafalvi Ödön. Budapest, Kossuth Kiadó, 1997. 140. o.

⁶⁰ uo.

⁶¹ Friedrich Nietzsche: A nem-morális értelmű igazságról és hazugságról. fordítás: Török Gábor. 1245. o. In Nagyvilág 1992/10-11. szám.

(ne feledjük, a dekonstrukcióban nem a szó hétköznapi értelmében beszélünk írásról). A beszédben a jelölt legalább annyira nincs jelen, miként az írásban; valójában a nyelv ős-típusa az írás, és nem a beszéd.⁶²

A nyelviséget az írás felől újrafogalmazó szemléletet a *differance* kifejezés írja le a legjobban, amely Derrida saját nyelvi leleménye. A szót franciául ugyanúgy ejtjük (mondjuk), mint a különbség [*difference*] szót, ezzel is aláhúзва az írás elsődlegességét. Hiszen itt olyan különbség jelenik meg a nyelvben, amelyet beszédben nem tudunk jelezni. Márpedig a beszéd mindig is a teljes jelenlét és az igazság médiuma volt a logocentrikus gondolkodásban. A *differance* pontosan a beszéd eddig leplezett fogyatékoságának megnevezése és kifejezése.

Az írott szöveg interpretációjában a jelölők mögött rejlő jelentést próbáljuk megtalálni, de a jelölő és a jelölt folyamatos el-különböződésben [*differance*] van. A szövegben „a szavak állandóan változó, retorikai viszonyban vannak a nyelv egészével, és ebben a viszonyban minduntalan behatárolatlanná válnak és újradefiniálódnak.”⁶³ A szöveg használata következtében a szövegben rögzült jelölő és a szüntelenül változó jelentés (jelölt) folyamatos elcsúszásban van térben és időben – a nyelv ilyen dinamikus szemlélete teremti meg a *differance* jelenségét.⁶⁴ A dekonstrukció nem azt keresi, hogy hogyan lehet ezt az elcsúszást kiküszöbölni valami külső nézőpontból. „Nincs semmi a szövegen kívül” – azaz nincs olyan nézőpont, amelyen keresztül uralhatnánk a szöveget, a nyelv legalább annyira ural minket, mint mi a nyelvet. Egy ilyen külső nézőpont felvétele a szövegnek csakis egy szempont szerinti *re-konstrukcióját* hozná létre. A dekonstrukció (több más posztmodern elmélettel együtt) nyíltan vállalja, hogy minden olvasás valójában félreolvasás⁶⁵, az interpretáció nem feltárja a szöveg helyes értelmét, hanem felbontja a szöveg – látszólagos – zárt struktúráját, hogy megjelje a benne rejlő erőszakos hierarchiákat, amelyeket aztán újrafogalmazhat.

A dichotomikus fogalmi párok a strukturalista elméletben egymás különbségeiként jönnek létre: külső az, ami nincs belül; jogelv az, ami nem *jogszabály* stb. A dichotomikus fogalmi párok közül az egyik mindig elsődleges, a másik kivétel, marginális a struktúra egésze szempontjából, kiegészítés, *szupplementum*.

A szupplementum különös jelenség: hiszen önálló léte nincs, csak is egy másik dologhoz viszonyítva írható le, ugyanakkor a maga létében egy dolgot egészé tesz. Azonban, ha ez igaz, akkor a szupplementum mégiscsak fontosabb, mint elsőre látszik, hiszen nélküle az egész nem lenne egész.⁶⁶

A dualitások mindig újratermelik önmagukat, mindig találhatunk egy olyan fogalmat, szót vagy jelenséget, amely valamihez képest kiegészítés, mely nélkül nem lehet egészről beszélni. A zárt struktúrák (és szövegek) minduntalan felbomlanak az el-különböződések és szupplementumok sodrásában. A dekonstrukció nem végcél, hanem csak egy a sok köztes állomás között, egy olyan pont, ahol „elvesznek megnyugtató konstrukciók, de közben fontos új jelenségek és jelentések jönnek létre.”⁶⁷ A dekonstrukció a szövegeket „sokrétegű, kimeríthetetlen, és minden jövőbeni olvasatra nyitott dinamikus” valóságként fogja fel⁶⁸, amelyeket mindig újra és újra lehet dekonstruálni, és ennek a sodródásnak nincs végpontja.

⁶² Derrida (1994) i.m. 7. o.

⁶³ Bókay (2006) i.m. 240. o.

⁶⁴ Bókay (2006) uo.

⁶⁵ Culler i.m. 251-252. o.

⁶⁶ Derrida (1994) i.m. 144-145. o.

⁶⁷ Bókay (2006) i.m. 238. o.

⁶⁸ Orbán i.m. 246. o.

Fel kell tennünk hát a kérdést: mégis mi a dekonstrukció? Szövegek olvasásának módszere? Metanyelv? Diszciplína? A nyelvbevesző filozófia utolsó stációja?⁶⁹ Talán akkor járunk a legközelebb az igazsághoz, ha ironikus „játékként” gondolunk rá, olyan stratégiaként, amely bár nem veszi magát komolyan, mégis szándékában nagyon erős a felelősség gondolata.⁷⁰ A paradoxon Derrida kései (politikai-jogi) filozófiájában az, hogy bár próbálja magát távol tartani mindenféle politikai ideológiától, nem tud kitérni olyan fogalmak elől, mint az igazságosság⁷¹ vagy a politikai barátság⁷². Jacques Derrida minden gesztusával próbál kitérni a valóság és a létező dolgok rendje elől, hogy a szövegekben rejlő nyelvi világ összefüggéseit vizsgálja és vonjon le belőlük következtetéseket. Derrida javára írható, hogy mindig nagyon pontos szövegelemzést végez, de ez nem lehet elég jogfilozófiai szempontból, különösen nem a klasszikusok szemszögéből, hiszen ez utóbbiak szerint csak akkor tudunk helyesen következtetni a jogi szövegekből, ha valahol szem előtt tartjuk a dolgok (az emberi viszonyok) természetét.

III. Law, droi, loi, jog és törvény

The Force Of Law: „The Mystical Foundation Of Authority”

Force De Loi: „Fondament Mystique De L’Autorité”

A törvény ereje: „az autoritás misztikus alapja”.

A jogelmélet egyik örök kérdése, hogy mi a jog? *A törvény ereje* kapcsán viszont kénytelenek vagyunk eljárni azzal a kérdéssel, hogy mit jelent Derridánál a „law” szó? E mű esetében különös soknyelvűséggel állunk szemben: a francia szerző élő szóban angolul ad elő, és ezt az előadást ezen tanulmány kereteiben magyarul vagyunk kénytelenek értelmezni.

A kontinentális nyelvek ismerik a jog és a törvény felosztást, amit franciául úgy mondunk, hogy droit és loi.⁷³ Az angol nyelv ezzel szemben nem ismeri ezt a felosztást, a „law” szó egyszerre jelenti az elvont jogot és a tárgyiasult jogszabályt.

Minden fordítás szükségszerűen torzítást hoz létre, de ennél sokkal különösebb és önlepleplezőbb dolog történik Derrida szövegében. Bár a fordításban rendre jelölik, ahol Derrida eredeti francia szövegében „droit”-t mond, nem biztos, hogy a szerző jól érti, mit is akar mondani.

Derridát lenyűgözi az angol „to enforce the law” – avagy a jog kikényszerítése – kifejezés, mert szemben a francia puhább „appliquer la loi”⁷⁴-jával⁷⁵, itt érződik a direkt áthallás a *force* avagy a kényszer szóra. Derrida egyértelműen állást foglal amellett, hogy az erőszak nem a jog szupplementuma, hanem annak immanens része.⁷⁶ Pascal igazságról és erőszakról szóló különös töredéke is hangsúlyozza, hogy az igazság erő nélkül nem ér semmit.⁷⁷ Derrida szerint az igazságosság igényével fellépő jog nem lehet meg erőszak nélkül, amely azt kikényszerítené. A kényszer és a jog ilyen immanens összekapcsolása egyértelműen a modern jogpozitivizmushoz kapcsolja Derrida

⁶⁹ Bókay (1997) i.m. 353. o.

⁷⁰ Derrida (1990) i.m. 955. o.

⁷¹ Ahogy azt a Force of Lawban látni fogjuk.

⁷² Jacques Derrida: Politics of Friendship. fordítás: George Collins. Verso, London/New York, 1997.

⁷³ Latin: ius/lex, németül: das Recht/das Gesetz, olaszul: dritto/legge.

⁷⁴ Jogalkalmazás illetve szó szerinti fordításban törvény alkalmazás, ami a későbbiekben fontos lehet számunkra.

⁷⁵ Derrida (1990) i.m. 925. o.

⁷⁶ uo.

⁷⁷ Blaise Pascal: Gondolatok. fordítás: Pödör Sándor. Gondolat Kiadó, Budapest, 1983. 149-150. o.

elméletét.⁷⁸ Eszerint a jog [*droit*] egyenlő a törvénnyel [*loi*], amely egy állami aktustól eredeztetheti érvényességének és kötelező erejének alapját. Ahogy Montaigne fogalmaz: „or le *loix* [kiemelés tőlem–K.I.], se maintiennent en crédit, non parce qu’elles sont justes, mais parce qu’elles sont loix: c’est le fondement mystique de leur auctorité, elles n’en ont point d’ature...”⁷⁹. Azaz: „dehát a törvényeknek nem azért van hitelük, mert igazságosak, hanem azért, mert törvények. Ez az ő tekintélyük misztikus alapja, semmi más.”⁸⁰

Derrida Montaigne nyomán elválasztja egymástól a jogot (*droit*!) és az igazságot. A jogot nem azért követjük, mert igazságosak lennének a törvények, hanem azért, mert autoritásuk, azaz erejük van arra, hogy kikényszerítsék önmagukat.⁸¹ Jól látható, hogy Jacques Derrida előadása ezen a ponton önmagát gáncsolja el. A tanulmány során miközben jogot [*droit*] mond, valójában folyamatosan törvényre [*loi*] gondol.

Derrida a jogos erőszakot és a jogalap nélküli erőszakot szeretné megkülönböztetni. Kiinduló premisszája az, hogy a jogot egy erőhatalom hozta létre, egy olyan performatív erő, amely hitet követel önmaga igazságossága és kötelező ereje mellett.⁸² A jog mint igazság [*law as justice*] értelmezhetetlen addig, amíg ez az erő létre nem hozza a jogrendet. A jogi ideológia és a jogi fogalmak egyszerre leplezik és tükrözik azt az erőt, ami magát a jogot létrehozta.⁸³

Mivel a jogrend önmagát alapozza meg, nincsen semmilyen külső vonatkozási pont, amelyből kötelező ereje eredne, ezért Derrida szerint a jog „erőszak alap nélkül”.⁸⁴ Fontos, hogy jól értsük azt, miről beszél Derrida: itt nem arról van szó, hogy minden jog ab ovo igazságtalan lenne. Az alapnélküliség itt azt jelenti, hogy a jognak nincsen olyan középpontja, ami a jogi struktúrát uralná és egyszer s mindenkorra meghatározná benne az elemek játékát. Egy ilyen középpont valójában lezárja a struktúrát, azaz bármilyen ideológiai kritikát a fennálló jogi rendszerrel szemben. A jogrendszerek születése nem az igazságosságon, a keresztény felebaráti szereteten, vagy egyéb altruista eszméken alapul⁸⁵, hanem a puszta erőszakon, amely képes volt létrehozni a jogrendet és olyan autoritásra szert tenni, hogy kikényszeríthesse önmagát.

Mit is jelent mindez? A jog egyenlő az állam által létrehozott törvénnyel; a törvények szövegek formájában jogi szabályokat és jogintézményeket hoznak létre, amelyeknek igazságalapja nincs. Valójában minden jogi fogalmat *törlés jel alá* lehetne írni, ezzel jelezve, hogy nem valami helyesség miatt szerepelnek a jog szövegössességében, hanem azért, mert olyan eszközökről van szó, amelyeket azért használunk, mert aktuálisan megfelelnek a céljainknak. De ha bármikor találunk helyettük jobbat vagy megfelelőt, akkor le lehet cserélni őket. Alberto Andronico úgy fogalmaz, hogy a dekonstrukció segít nekünk új intézményeket álmodni, másokat, akár jobbakat, mint amelyek éppen léteznek.⁸⁶

⁷⁸ Az erőszak és a jogosultság ilyen összekapcsolásáról, különös tekintettel Jheringre és (a Derrida által előcitált) Walter Benjaminra vonatkozóan lásd: Frivaldszky János – Karácsony András: *Jog, jogosultság erőszak. Jogfilozófiai kérdésfeltevések Jhering nyomán*. In Frivaldszky János – Pokol Béla (szerk.):

Rudolf von Jhering és jogelméletének hatása. PPKE–JÁK, Budapest, 2011. 81-114. o.

⁷⁹ Michel De Montaigne: *De L’Expérience*. In *Essais Tome III*. Librairie Générale Française, Paris, 1997. 360-361. o.

⁸⁰ Michel De Montaigne: *A tapasztalásról*. fordítás: Réz Ádám. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1992. 51. o.

⁸¹ Derrida (1990) i.m. 938. o.

⁸² Derrida (1990) i.m. 941. o.

⁸³ uo.

⁸⁴ Derrida (119) 943. o.

⁸⁵ de Man i.m. 53. o.

⁸⁶ Andronico i.m. 251. o.

Derrida megtette hát a dekonstrukció első körét: szándéka szerint kimutatta, hogy a legitim kényszerítő erő és a pusztá erőszak valójában ugyanaz. Szerinte tévedés az a jogi diskurzus, amely az erőszakot a jog peremvidékén túlra próbálja száműzni, hiszen a jogrend léte ebből az erőszakból táplálkozik. Walter Benjamin szavaival élve: a jogteremtő erőszak első aktusa létrehozza az államot, amely innentől kezdve a „jog” szó leple alatt folyamatosan újratekerti a különböző erőhatalmak igényeit.⁸⁷ A jogszabályok változása annak köszönhető, hogy fellép egy másik erőhatalom eltérő igényekkel.⁸⁸

„A jog (droit) lényegében dekonstruálható, akár azért, mert értelmezhető és átalakítható textuális rétegekre alapították, hozták létre [...], vagy azért, mert a végső alapjai egyértelműen nem alapok.”⁸⁹ Ezzel szemben az igazság(osság) nem dekonstruálható, „a dekonstrukció maga az igazság(osság)”.⁹⁰ Ha azt mondjuk, hogy a jogszabályok tartalma és a jogi fogalmak esetlegesek, akkor lehetséges ezeknek a struktúráknak egy jobb értelmezése, olyan új intézmények létrehozása, amelyek igazságosabbak. Az emberi viszonyok természete elveszíti a relevanciáját a dekonstrukcióban, hiszen ahogy fent láttuk, a jog/törvények kötelező ereje onnan ered, hogy törvények (ez a tautológia pontosan irracionálisukat és esetlegességüket húzza alá). Az igazság-dekonstrukció folyamatosan rákérdez az alapokra, keresi, hogy a jogi szövegek hol szorítanak valamit a diskurzus peremére, mi az, ami szupplementumként a hierarchiában alulra kerül. Az igazság iránti igény hatja át a dekonstruktivista jogértelmezést. Azt kutatja, hogy lehetséges-e jobban, igazságosabban megfogalmazni a jogi intézményeket, miközben a dekonstrukció egyúttal „megőrül” egy olyan igazságért, ami nem jog.⁹¹

IV. „A dekonstrukció maga az igazság”

Jacques Derridának nincs jogelmélete, szövegelmélete van. „A törvény ereje” című munkájából egyértelműen kiolvasható, hogy a jog fogalma számára egyenlő a szövegszerűen megjelenő törvénnyel, amelynek tekintélye kiköveteli, hogy kövessék. A jogrendek magukon viselik az igazságon-kívüli erőszak nyomát (a szó derridai értelmében): az igazságon-kívüli erőszak⁹² nincs jelen mint valami abszolút eredet, sőt a jogrendszer elfedni látszik különböző eszközökkel, hogy létrejötténél nem volt jelen semmilyen igazságosság-fogalom mint érvényességet biztosító jelenlévő. Ugyanakkor az igazságon-kívüli erőszak mégis rajta hagyja a „keze nyomát” a létrejövő jogrendszeren.

Mindig lehet másképpen. Ez lehetne a dekonstrukció attitűdje, mert itt nem módszerről beszélünk, hanem egy filozófiai alapállásról. Egy jogászt, ha megkérdezzük arról, hogy mik a jogértelmezés módszerei, akkor (ha odafigyelt az egyetemi éve alatt) kapásból rávágja, hogy nyelvtani, logikai, történeti, rendszertani (esetleg teleológiai) megközelítése lehet egy jogszabálynak, amely a pozitivista gondolkodásban maga a jog. A dekonstrukció azt mondja, hogy semmi sincs a szövegen kívül, a szövegek és a benne rögzített szavak mögött a jelentések feltárása csakis a szöveget szervező textuális erőkre

⁸⁷ Walter Benjamin: Az erőszak kritikája. In Angelus Novus. fordítás: Bence György. Válogatta: Radnóti Sándor. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1980. 56. o.

⁸⁸ Benjamin i.m. 55-56. o.

⁸⁹ Derrida (1990) i.m. 943. o.

⁹⁰ Derrida (1990) i.m. 945. o.

⁹¹ Derrida (1990) i.m. 965. o.

⁹² Az „igazságon-kívüli erőszak” ebben az értelemben pusztá faktuális erőt jelent, amely objektíve hatóképes, de még nincsen semmilyen mércénk arra nézve, hogy igazságos vagy igazságtalan-e. Derridai olvasatban pontosan ez az erő lesz képes létrehozni azt a keretet (azaz nyelvet), amelyen belül helyes-helytelen, jogos-jogtalan stb. duális keretei létrejönnek. Derrida (1990) i.m. 941-943. o.

támaszkodva lehetséges. Minden más módszer (történeti, rendszertani, teleológiai) csupán egy erőszakos, külső és redukált olvasatot hozhat létre.

A jogi szöveg értelme nem a jogalkotó szándékában rejlik, a szöveg mondanivalója folyamatosan változó, de nem úgy, ahogy mi gondoljuk. A duális elnyomó struktúrák örökösen újratermelik magukat a szövegekben⁹³, ha feloldunk egy ilyen dichotómiát egy új jogszabállyal, biztosan találhatunk valamit, amely szupplementumként a diskurzus peremvidékére szorul.

Mivel minden dichotómia erőszakos, ezért a dekonstrukció az igazságosság nevében ezeket minduntalan fel szeretné bontani, s újra kívánja fogalmazni a jogviszonyokat. De az elmélet végtelen regresszióba fullad, hiszen a jelenben sosem mondhatjuk, hogy „igazságosak vagyunk”, mert az igazságos, helyes jogviszonyok eszméje sosem lehet jelenvaló a számunkra. A fennálló renddel és jogi szövegösszességgel szembeni viszony az örökös bizalmatlanság, hogy hol jelennek meg esetleges, metafizikai alapokra épülő hierarchiák.

Bár Jacques Derrida az igazságosság fogalmát közelíti Lévinashoz, aki a Másikhoz való viszonyban véli megelni az igazságosság fogalmát⁹⁴, de Derrida elmélete nem alkalmas arra, hogy egy társias antropológiájú jogelmélet lehessen, mert elmélete végső soron szövegközpontú. Ha az emberi viszonyokra szöveggént tekintünk (mert ne legyen kétségünk: ha a gondolkodás és a nyelv az írás sajátosságait követi, akkor végeredményben minden szöveggé válhat), akkor elkerülhetetlen a félreolvasás lehetősége. A félreolvasás itt nem a „rosszul olvasás” szinonimája, mert nincs olyan, hogy „jó olvasat”⁹⁵. Bár Derrida tiltakozik a nihilizmus és irracionális vádjá ellen⁹⁶, a minden külső vonatkozási ponttól (és így elsősorban az emberi viszonyok helyes rendjét figyelembe vevő szemlélettől⁹⁷) megfosztott dekonstruktivista jogértelmezés valójában maga a nihilizmus melegágya.

Tanulmányunkat egy József Attila idézettel kezdtük, ami nem l’art pur l’art utalás volt. Véleményünk szerint nagyon tömören fogalmazza meg ez az idézet azt, ami egy dekonstruktivista jogelmélet mottója is lehetne.

„Csak a semminek van bokra” – a zárt jogi struktúrák⁹⁸ bár az igazságosság igényével lépnek fel, semmilyen alapjuk sincs, a jogi struktúra elemei tetszőlegesen megbonthatók, és minduntalan fel is bomlanak, hiszen „ami van, széthull darabokra”. „Csak ami lesz, az a virág” – Jacques Derridánál és később más szerzőknél⁹⁹ is megjelenik a dekonstrukció jövő-orientált dimenziója. Derrida úgy beszél az igazságról, mint amely mindig eljövendő (avenír).¹⁰⁰ A jelenben nem lehet kimondani, hogy „igazságos vagyok”. A dekonstrukcióban egy ilyen kijelentés az igazság hamis

⁹³ Bókay (2006) i.m. 248. o.

⁹⁴ Derrida (1990) i.m. 959. o.

⁹⁵ Culler i.m. 251. o.

⁹⁶ „Kitartok amellett, hogy a dekonstrukció nem irracionális. De arra sem törekszik, hogy új észt vagy az észt új rendjét hozza létre.” lásd. Rötzer i.m. 656. o. vagy ”Először szeretném aláhúzni, hogy a dekonstrukció távol áll az amorálistól vagy az etikátlan nihilizmustól, ahogy gyakran beállítják. A dekonstrukció egy lehetséges etika, a kiszámítható technikáján túli elkötelezettség igenlő elgondolása. A dekonstruktív tapasztalat középpontjában a felelősség gondja áll. Természetesen ezt a felelősséget nem lehet többé klasszikus módon meghatározni.” Rötzer i.m. 659. o.

⁹⁷ Frivaldszky János: A jogi reláció a posztmodern korban: rendszerlogika, a kizáró és az emancipatorikus jogi viszony In Jog a személyközi viszonyokban – Az olasz jogfilozófia nyomdokain. Pázmány Press, Budapest, 2012. 397. o.

⁹⁸ Csak utalni szeretnék a középkori glosszátorok neoplatonista módszerére, amellyel a Corpus Iuris Civilis heterogén joganyagát a porphüroszi ágrajzok mintájára próbálták a különbségek mentén rendszerezni a különböző jogelveket és jogintézményeket. lásd részletesebben: Kevevári i.m. 17-21. o.

⁹⁹ Vö.: Drucilla Cornell: The Philosophy of the Limit. Routledge, New York/London, 1992.

¹⁰⁰ Derrida (1990) i.m. 969-971. o.

jelenlétét teremtené meg, pedig semmi sem adott mint jelenlét, még az igazság sem. A dekonstrukció meglehetősen közömbös a jogszolgáltatás és a mindennapi jogi kapcsolatokkal szemben. Derrida azonban mégis úgy fogalmaz, hogy a klasszikus emancipatorikus ideológia egyáltalán nem idejétmúlt.¹⁰¹ A „dekonstruktivista igazság” a jövőre emeli tekintetét: most felbontja az elnyomó struktúrákat, hogy a jövőben nagyobb egyenlőséget hozzon létre.

A dekonstrukció egy öngerjesztő folyamat mindenféle végcél nélkül. A szupplementumok keresése sosem befejezett, mindig találhatunk olyan jogintézményt, vagy jogilag nem szabályozott jogviszonyt, amely kívülállósága miatt „elnyomás alatt áll”. Dekonstruktivista nézőpontból ilyen viszony állhat fenn a házasság és a bejegyzett élettársi kapcsolat között. Az elmélet egyik legnagyobb csapdája abban áll, hogy miközben az a különbségek tisztelete mellett teszi le a voksát (végső soron minden középponti gondolkodás homogenizál, mert egy elvből magyarázza az egész struktúrát). Ha végül is az elnyomott szupplementumok felszabadítása érdekében megpróbálja egy közös eszmény alá vonni az összes társadalmi- illetőleg jogi viszonyt, akkor nem kezd-e egy másik homogenizálás felé elmozdulni?

¹⁰¹ Derrida (1990) i.m. 971-972. o.

Idézett forrásmunkák

Andronico, A. (2012). Daydreaming: Derrida's Contribution to the Theory of Law. In A. Martinengo (Szerk.), *Beyond Deconstruction – From Hermeneutics to Reconstruction* (W. Kaiser, Ford.). Berlin/Boston: De Gruyter.

Aristotle. (dátum nélk.). *On Interpretation*. Letöltés dátuma: 2013. január 15, forrás: The Internet Classics Archive: <http://classics.mit.edu/Aristotle/interpretation.1.1.html>

Arisztotelész. (1997). Hermeneutika. In *Poétika, Kategóriák, Hermeneutika* (Ö. Rónafalvi, Ford.). Budapest: Kossuth Kiadó.

Benjamin, W. (1980). Az erőszak kritikája. In W. Benjamin, & R. Sándor (Szerk.), *Angelus Novus* (B. György, Ford.). Budapest: Gondolat Könyvkiadó.

Bókay, A. (2006). *Bevezetés az irodalomtudományba*. Budapest: Osiris Kiadó.

Bókay, A. (1997). *Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban*. Budapest: Osiris Kiadó.

Cornell, D. (1992). *The Philosophy of the Limit*. New York/London: Routledge.

Critchley, S. (2008). The Reader: Derrida Among the Philosophers. In P. Goodrich, F. Hoffmann, M. Rosenfeld, & C. Vismann (szerk.), *Derrida and Legal Philosophy*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Culler, J. (1997). *Dekonstrukció*. (M. Magdolna, Ford.) Budapest: Osiris Kiadó.

de Man, P. (2000). *Eszztétikai ideológia*. (G. Katona, Ford.) Budapest: Osiris Kiadó.

Derrida, J. (2002). A struktúra, a jel és a játék az embertudományok diskurzusában. In A. Bókay, B. Vilcsek, G. Szamosi, & L. Sári (szerk.), *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása – Szöveggyűjtemény* (T. Gyimesi, Ford.). Budapest: Osiris Kiadó.

Derrida, J. (1991). Az el-különböződés. In B. Béla (Szerk.), *Szöveg és interpretáció* (G. Tímea, Ford.). Budapest: Cserépfalvi Kiadó.

Derrida, J. (1994). *Of Grammatology*. (G. C. Spivak, Ford.) Delhi: Motilal Banarsidass Publishers.

Derrida, J. (1998). Platón patikája. In J. Derrida, *Disszemináció* (J. Boros, G. Csordás, & J. Orbán, ford.). Pécs: Jelenkor Kiadó.

Derrida, J. (1997). *Politics of Friendship*. (G. Collins, Ford.) London/New York: Verso.

Derrida, J. (1990). The Force of Law – The Mystical Foundation of Authority. *Cardozo Law Review*, 11, 919-1045.

Frivaldszky, J. (2011). *A jogfilozófia alapvető kérdései és elemei*. Budapest: Szent István Társulat.

Frivaldszky, J. (2012). A jogi reláció a posztmodern korban: rendszerlogika, a kizáró és az emancipatorikus jogi viszony. In J. Frivaldszky, *Jog a személyközi viszonyokban – Az olasz jogfilozófia nyomdokain*. Budapest: Pázmány Press.

Frivaldszky, J., & Karácsony, A. (2011). Jog, jogosultság, erőszak – Jogfilozófiai kérdésfeltevések Jhering nyomán. In J. Frivaldszky, & B. Pokol (szerk.), *Rudolf von Jhering és jogelméletének hatása*. Budapest: PPKÉ–JÁK.

Kevevári, I. (2012. január 19). *Vita és megismerés – retorika és dialektika a klasszikus és posztmodern korban*. Letöltés dátuma: 2012. december 10, forrás: De iurisprudentia et iure publico: http://www.dieip.hu/2011_4_12.pdf

Montaigne, M. D. (1992). *A tapasztalásról*. (Á. Réz, Ford.) Budapest: Európa Könyvkiadó.

Montaigne, M. D. (1997). De L'Expérience. In *Essais* (Tome III.. kötet). Paris: Librairie Générale Française.

- Nietzsche, F. (1992). A nem-morális értelmű igazságról és hazugságról. *Nagyvilág*, 10-11., 1243-1251.
- Nietzsche, F. (2000). *Virradat. Gondolatok az erkölcsi előítéletekről.* (G. Romhányi Török, Ford.) Budapest: Holnap Kiadó.
- Orbán, J. (1994). *Derrida írás-fordulata.* Pécs: Jelenkor Kiadó.
- Pascal, B. (1983). *Gondolatok.* (S. Pödör, Ford.) Budapest: Gondolat Kiadó.
- Rötzer, F. (1994). "... az igazság iránti érdeklődés" – Interjú Jacques Derridával. *Jelenkor*, 7-8., 654-663.
- Spivak, G. C. (1994). Translator's Preface. In J. Derrida, *Of Grammatology.* Delhi: Motilal Banarsidass Publishers.